BIBLIOTEKARZ PODLASKI
4/2019 (XLV)
<https://doi.org/10.36770/bp.225>
ISSN 1640-7806 (druk) ISSN 2544-8900 (online)
<http://bibliotekarzpodlaski.pl>

Antra Kļavinska*

Akademia Technologiczna w Rezekne (Łotwa)

<https://orcid.org/0000-0001-8991-1457>

Nezinātniski priekšstati par poļu valodu Latgalē

Kopsavilkums: Apzīmējumam „nezinātniski priekšstati” jebkura pētījuma kontekstā ir šķietami negatīva semantika, proti, tas ir priekšstatu kops, kam nav zinātniska pamata. Taču, no otras puses, apzīmējums „nezinātniski priekšstati” ir saistāms ar mūsdienu lingvistikā aktuālu pieeju, ko dēvē par folklingvistiku.

Raksta mērķis ir atklāt latgaliešu (nespeciālistu) priekšstatus par poļu valodu, tās būtību un statusu senatnē un mūsdienās. Pētījuma avoti ir latgaliešu folkloras teksti, mūsdienu latgaliešu tekstu korpuss (MuLa), kā arī Latgales iedzīvotāju intervijas. Izmantojot folklingvistikas teorētiskās atziņas un metodoloģiju, minētajos avotos noteikts un salīdzināts: 1) kādi priekšstati par poļu valodas būtību un statusu ir pausti folklorā, mūsdienu latgaliešu rakstveida tekstos un nespeciālistu (nevalodnieku) intervijās; 2) kāda lingvistiskā attieksme pret poļu valodu pausta dažādos latgaliešu valodas tekstos.

* Antra Kļavinska – dr, etnolingvistka, onomasta w Akademii Technologicznej w Rezekne (Łotwa), docent na Wydziale Edukacji, Języków i Projektowania (Research Institute for Regional Studies). Autorka i współautorka licznych studiów oraz książek, m.in. *Lingvoterritorial Dictionary of Latgale* (2012). Kontakt: antra.klavinska@rta.lv

Pētījuma gaitā nonākts pie atziņas, ka folkloras, daiļliteratūras un publicistikas teksti, kā arī interviju dati apliecina poļu valodas ilglaicīgu klātbūtni Latgales teritorijā. Saskarsme ar poļu valodu ir notikusi un notiek gan makrovidē (katoļu baznīca, izglītība, sabiedriski pasākumi, poļu kultūras biedrības), gan mikrovidē (saziņa ar kaimiņiem, poļu izcelsmes radniekiem). Folkloras tekstos, kas atspoguļo senāku lingvistisko sakaru slāni, izpratnē par poļu valodu spilgtāk izpaužas opozīcija “mēs – viņi” (sociālā nevienlīdzība, poļu valodas prestižs). Latgaliešu daiļliteratūra spilgtāk atklāj vēsturisko kontekstu: latgaliešiem poļu valodas prasme – a) iespēja izglītoties, “izrauties” no zemnieku kārtas; b) draudi zaudēt savu identitāti. Publicistikā un intervijās tiek atklātas poļu valodas funkcionēšanas sfēras mūsdienās, kā arī tās “izzušanas” tendences. Valodas raksturojumā tiek izmantots salīdzinājums ar citām zināmajām (galvenokārt slāvu) valodām, pausta gan pozitīva, gan negatīva, gan neitrāla lingvistiskā attieksme.

Atslēgvārdi: folklingvistika, latgalieši, lingvistiskā attieksme, poļu valoda.

Unscientific Views on the Polish Language in Latgale

Summary: The collocation “unscientific views” in the context of any research seems to have a negative connotation, i.e. it is a set of views lacking a scientific basis. However, on the other hand, the collocation “unscientific views” is related to the popular modern linguistics approach called folk linguistics.

The aim of the article is to discover the views of Latgalians (non-specialists) on the Polish language, its essence and status in the old and modern times. The research sources are Latgalian folk texts, the Modern Latgalian Text Corpus (MuLa), as well as interviews with Latgale residents. Using the theoretical findings and methodology of folk linguistics, the following was determined and compared in the sources above: 1) What views on the essence and status of the Polish language are expressed in folklore, modern Latgalian written texts and in interviews with non-specialists (non-linguists)? 2) What linguistic attitudes to the Polish language are expressed in different Latgalian language texts?

In the research process we found that folklore, fiction and opinion journalism texts as well as interview data testify to the long-term presence

of the Polish language at the territory of Latgale. Contact with the Polish language occurred and still occurs in the macroenvironment (Catholic church, education, public events, Polish culture societies) as well as the microenvironment (communication with neighbours, relatives of Polish origin). In folklore texts, which reflect an older layer of linguistic contact, the views on the Polish language show a clear opposition “we – they” (social inequality, prestige of the Polish language). Latgalian fiction more clearly reveals the historical context: for Latgalians, the knowledge of the Polish language means a) an opportunity to receive education, to “break away” from the peasant class; b) a threat of losing your identity. Opinion journalism texts and the interviews reveal the functional areas of the Polish language in the modern day as well as the trend of its “disappearance”. The description of the language includes the comparison with other familiar (primarily Slavic) languages as well as the expression of positive, negative, and neutral linguistic attitudes.

Key words: folk linguistics, Latgalians, linguistic attitude, Polish language.

Nienaukove poglādy na jēzyk polski w Łatgalii

Streszczenie: Kolokacyjne „poglādy nienaukove” w kontekście badań wszelkiego rodzaju wydają się mieć tylko negatywną konotację, tj. są to zestawy poglądów pozbawionych podstaw naukowych. Z drugiej strony, kolokacyjne „poglādy nienaukove” związane są z nowoczesną lingwistyką, a właściwie jej nurtem zwanym językoznawstwem ludowym.

Celem artykułu jest analiza poglądu Łatgalczyków (niespecjalistów) na język polski, jego istotę i status w dawnych i współczesnych czasach. Podstawę badań stanowią łotewskie teksty ludowe, Modern Latgalian Text Corpus (MuLa), a także wywiady z mieszkańcami Łatgalii.

Korzystając z ustaleń teoretycznych i metodologii językoznawstwa ludowego, w powyższych źródłach określono: 1) Jakie poglądy na istotę i status języka polskiego wyrażone są w folklorze, łacińskich tekstach pisanych oraz w wywiadach z niespecjalistami (nie-lingwiści). 2) Jaki stosunek do języka polskiego wyrażają różne teksty w języku łotewskim?

W procesie badawczym odkryliśmy, że teksty folkloru, fikcji i dziennikarstwa opiniotwórczego, a także wywiady, świadczą o długotrwałej obecności języka polskiego na terytorium Łatgalii. Kontakt z językiem

polskim miał miejsce i nadal występuje w makrośrodowisku (Kościół katolicki, edukacja, wydarzenia publiczne, towarzystwa kultury polskiej), a także w mikrośrodowisku (komunikacja z sąsiadami, krewnymi polskiego pochodzenia). W tekstach folklorystycznych, które odzwierciedlają starszą warstwę językowej świadomości, poglądy na język polski ukazują wyraźny podział według linii „my – oni” (nierówność społeczna, prestiż języka polskiego). Łatgalska fikcja bardziej wyraźnie odsłania kontekst historyczny: dla „łacinników” znajomość języka polskiego oznacza: a) możliwość otrzymania wykształcenia, „oderwania się” od klasy chłopskiej; b) groźbę utraty tożsamości.

Teksty dziennikarstwa opiniotwórczego i wywiady ujawniają obszary funkcjonalne języka polskiego we współczesnych czasach, a także trend jego „zanikania”. Opis języka obejmuje porównanie z innymi znanymi (głównie słowiańskimi) językami, a także wyrażanie pozytywnych, negatywnych i neutralnych postaw językowych.

Słowa-klucze: językoznawstwo ludowe, Łatgalczycy, postawa językowa, język polski.

Ievads

Apzīmējumam „nezinātniski priekšstati” jebkura pētījuma kontekstā ir šķietami negatīva semantika, proti, tas ir priekšstatu kopums, kam nav zinātniska pamata. Taču, no otras puses, apzīmējums „nezinātniski priekšstati” ir saistāms ar mūsdienu lingvistikā aktuālu pieeju, ko dēvē par folklingvistiku jeb tautas lingvistiku. Latviešu valodniecībā šo pieeju, izzinot valodas lietotāju (nespeciālistu) uzskatus par latgaliešu valodu, ir aktualizējusi Sanita Lazdiņa, norādot, ka „folklingvistikas mērķis ir atklāt un analizēt viedokļus, uzskatus par valodu un attieksmi pret valodu, tās daudzveidību, lietojumu, kā arī izzināt ar valodas būtību vai apguvi saistītu jautājumu percepciju jeb uztveri un indīvida kognitīvo spēju saglabāt atmiņā noteiktas valodas parādības.”¹

¹ S. Lazdiņa, “A kuo tu vari izskaidruot volūdu?” Folklingvistika jeb nevalodnieku devums valodniecībā, No: P. Vanags (red.), *Baltu filoloģija*. XXIII (2). Rīga 2014, 53.lpp.

Nevar apgalvot, ka par Latgales poļu valodu trūktu zinātnisku pētījumu. Kā pēdējā laikā nozīmīgāko var minēt Kristīnes Kuņickas promocijas darbu „Latgales poļu valoda kā poļu valodas periferiālais dialekts: paaudžu atšķirību aspekts”², kurā pievērsta uzmanība poļu valodas situācijai Latgalē, balstoties uz triju paaudžu valodas analīzi salīdzinoši sastatāmajā aspektā ar poļu literāro valodu un poļu valodas ziemeļu periferiālo dialektu. Autore atzīst, ka iepriekš veiktajos pētījumos analizēta poļu vecākās paaudzes runa un dažu rakstu avotu valoda: rakstu valodu ir pētījuši Tadeušs Brajerskis (*Tadeusz Brajerski*), Vlodzimežs Gruščinskis (*Włodzimierz Gruszczyński*) un Iveta Rucka, Latvijas poļu kopienu sociolingvistisko situāciju ir analizējis Vjačeslavs Vereničs (*Wiaczesław Werenicz*), bet dažādus runas aspektus savos pētījumos ir apkopojušas Juzefa Paršuta (*Józefa Parszuta*), Haļina Karasa (*Halina Karaś*) un Malgožata Ostruvka (*Małgorzata Ostrówka*)³.

Šī raksta mērķis ir atklāt Latgales latviešu (latgaliešu) priekšstatus par poļu valodu, tās būtību un statusu senatnē un mūsdienās. Pētījuma avoti ir latgaliešu folkloras teksti, mūsdienu latgaliešu tekstu korpuss (MuLa), kā arī nespeciālistu (nevalodnieku) intervijas. Izmantojot folklingvistikas teorētiskās atziņas un metodoloģiju, tiek izvirzīti problēmjautājumi: 1) kā tiek nominēta poļu valoda latgaliešu tekstos, 2) kādi priekšstati par poļu valodas būtību un statusu ir pausti folklorā, mūsdienu latgaliešu rakstveida tekstos un nespeciālistu (nevalodnieku) intervijās; 3) kāda lingvistiskā attieksme pret poļu valodu pausta dažādos latgaliešu valodas tekstos.

Poļi un poļu valoda Latgales etnolingvistiskās situācijas kontekstā

Poļi ir viena no vēsturiskajām minoritātēm, kas ieradusies Latgales teritorijā 16. gadsimtā. „Poļu laikos” (1561–1772), kad Latgales teritorija bija Lietuvas lielkņazistes, vēlāk (kopš 1569) Polijas-Lietuvas valsts sastāvā, sākās poļu (tai skaitā pārpoļotu lietuviešu) imigrācija Latgalē. Starp poļu ienācējiem galvenokārt bija augstāku kārtu ļaudis, administratīvās pārvaldes amatpersonas, katoļu garīdzniecība⁴. 18.–19. gadsimtā Dienvidlatgalē poļi bija arī starp

² K. Kuņicka, *Latgales poļu valoda kā poļu valodas periferiālais dialekts: paaudžu atšķirību aspekts*, Promocijas darbs, 2016. Pieejams: https://du.lv/wp-content/uploads/2017/01/Kunicka_promocijas_darbs_SAVE.pdf (04.07.2019)

³ Turpat, 4.

⁴ P. Zeile, *Latgales kultūras vēsture*. Rēzekne 2006, 158–164.lpp.

zemniekiem⁵. Turpmākajos gadsimtos realizētā pārpoļošanas un rusifikācijas politika, jauktās laulības liek domāt, ka mūsdienu Latgales poļiem ir visai grūti nosakāmas etniskās saknes. Neskatoties uz to, viņiem raksturīga augsta etniskā pašapziņa, ko nosaka Polijas valsts vēsturiskā ietekme, poļu sociālais stāvoklis, izglītoto pilsētnieku lielais īpatsvars, kas nodrošina interesi par nacionālo kultūru un tās pārmantošanu, un arī mūsdienu Polijas kā spēcīgas nacionālas valsts atbalsts⁶. Mūsdienās poļi ir otra lielākā etniskā minoritāte Latgalē (pārskatu par etnisko sastāvu Latgales teritorijā sk. 1.tabulā).

1. tabula. Etniskais sastāvs Latgales teritorijā

Tautība	1897 ⁷	1935 ⁸	1989 ⁹	2000 ¹⁰	2011 ¹¹
latvieši	253 792	347 751	166 344	165 648	139 941
krievi	78 227	153 976	183 207	155 468	118 170
baltkrievi	66 448	nav datu	27 642	23 175	15 046
ebreji	63 851	27 974	1 809	896	nav datu
poļi	30 972	19 534	44852	27 575	20 806
vācieši	4 242	892	432	358	nav datu
lietuvieši	1 300	nav datu	2 637	2 295	1 745
igauņi	612	nav datu	182	110	nav datu
romi	346	nav datu	2 217	1 275	nav datu
citi	nav datu	17 037	11069	7868	8324

⁵ Ē. Jēkabsons, Poļi Latvijā. Dribins, Leo (sast.). *Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne*. Rīga 2007, 162.lpp.

⁶ A. Kļavinska, Poļaki. No: I. Šuplinska (galv. red.), *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Лингвотерриториальный словарь Латгалии. I*, Rēzekne 2012, 570.lpp.

⁷ Iedzīvotāju etniskais sastāvs Vitebskas guberņas Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķos saskaņā ar Krievijas impērijas 1897. gada tautskaites datiem. No: A. Miņins, *Latgale un latgalieši: mīts un vēsturiskā realitāte. Via Latgalica. Humanitāro zinātņu žurnāls Latgaliistikys kongresu materiāli*, red. I. Šuplinska, Rēzekne 2011, 178.

⁸ A. Maldups, *Apriņķu un pagastu apraksti*, Rīga 1937.

⁹ Iedzīvotāju etniskais sastāvs Balvu, Daugavpils, Krāslavas, Ludzas, Preiļu, Rēzeknes rajonos un Daugavpils, Rēzeknes pilsētās. 1989.g. tautskaites dati (CSP).

¹⁰ Iedzīvotāju etniskais sastāvs Latgalē. 2000. gada tautskaites dati (CSP).

¹¹ Iedzīvotāju etniskais sastāvs Latgalē. 2011. gada tautskaites dati (CSP).

Poļu valoda līdz pat 20. gadsimta sākumam bija Latgales muižnieku, lielā mērā arī katoļu garīdzniecības sazināšanās līdzeklis. Poliskā muižas un baznīcas vide ir veicinājusi poļu valodas prasmi arī Latgales latviešu vidū, kas, savukārt, latgaliešu valodā izpaužas daudzo polonismu veidā. No otras puses – jezuītu un laicīgo garīdznieku vadībā veikts nozīmīgs darbs latgaliešu rakstu tradīcijas un grāmatniecības izveidē¹².

Par to, ka poļu valoda Latgalē funkcionē arī 21. gadsimtā, liecina Rēzeknes Augstskolā (tagad Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija) 2006. – 2009. gadā veiktais pētījums, kurā, anketējot 9076 respondentus, noskaidrota Latgales iedzīvotāju valodu prasme, lietojuma sfēras, attieksme pret dažādām valodām un to funkcionalitāti lokālā un valsts mērogā¹³. Pētījuma rezultāti apkopoti monogrāfijā “Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti” (2009), pielikumā ievietotais datu apkopojums piedāvā plašas interpretācijas iespējas. Lai apliecinātu poļu valodas klātbūtni mūsdienā Latgalē, šoreiz pievērsīsim uzmanību tikai vienam anketas jautājumam, kas atklāj poļu valodas prasmi: *401. Kuru no šīm valodām vai dialektiem Jūs zināt?* Visvairāk, proti, 93,5 % no respondentiem atzīst, ka zina krievu valodu; 90,9 % – latviešu valodu; 62,1 % – latgaliešu valodu; seko skolā apgūtās svešvalodas: 30,9% zina angļu valodu, 15,0% – vācu valodu; krietni mazāk zināmas ir pārējās etnisko minoritāšu valodas: 7,2% zina baltkrievu valodu, 5,2% – poļu valodu, 3,5% – ukraiņu valodu¹⁴.

Iepriekš minētais rosina izteikt pieņēmumu, ka Latgales latviešiem dažādos laika posmos (arī mūsdienās) ir izveidojušies, iespējams, daudzveidīgi un mainīgi priekšstati par Latgales teritorijā dzīvojošajiem poļiem un poļu valodu.

Pētījuma metodoloģija un avoti

Folklingvistikas (tautas lingvistikas) pirmsākumi meklējami 20. gs. 60. gados, kad veidojas sociolingvistikas nozare. Folklingvistikas pētnieku uzdevums – noskaidrot, ko par konkrētiem valodas jautājumiem domā valodas lietotāji (nespeciālisti), kādu lingvistisko attieksmi tie pauž.

¹² A. Kļavinska, Poļaki. No: I. Šuplinska (galv. red.), *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Лингвотерриториальный словарь Латгалии. I*, Rēzekne 2012, 571.lpp.

¹³ S. Lazdiņa, I. Šuplinska, *Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāla pielikums*, Rēzekne 2009, 8.lpp.

¹⁴ S. Lazdiņa, I. Šuplinska, *Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāla pielikums*, Rēzekne 2009, 332.lpp.

Folklīngvistikas teorētīķis Denniss Prestons (*Dennis R. Preston*) nosauc četrus folklīngvistikas pētījumiem noderīgus datu vākšanas un interpretācijas pieeju tipus: tradicionālās pieejas (*traditional approaches*), operatīvās pieejas (*operational approaches*), eksperimentālās pieejas (*experimental approaches*) un diskursa pieejas (*discourse approaches*). Tradicionālās pieejas (folkloristiski literārā un kultūrantropoloģiskā) paredz tradicionālu avotu, proti, folkloras, daiļliteratūras tekstu, interneta resursu analīzi, kā arī lingvistiskās uzvedības novērojumus. Operatīvās pieejas (perceptīvā jeb tautas dialektoloģija un mentālas (subjektīvo priekšstatu) kartes veidošana) kā avotu izmanto iedzīvotāju intervijas, lai noskaidrotu priekšstatus par kādu valodu vai dialektu, tā izplatības ģeogrāfiskajām robežām. Eksperimentālās pieejas biežāk izmantotā metode ir dažādu valodu un valodas variantu audioierakstu demonstrēšana atšķirīgiem respondentiem ar mērķi noskaidrot nevalodnieku attieksmi pret valodas jautājumiem, kā arī attieksmes veidošanās iemeslus. Savukārt diskursa pieejās būtiskākais datu ieguves avots ir sarunas ar respondentiem, kur svarīgs ir ne tikai sarunas temats, bet arī sarunas struktūras analīze, lai atklātu arī metalingvistisko saturu¹⁵. Šajā pētījumā izmantota tradicionālā, konkrētāk, folkloristiski literārā pieeja, kā arī operatīvās pieejas: perceptīvā jeb tautas dialektoloģija un mentālās kartes veidošana.

Īstenojot folkloristiski literāro pieeju, izmantoti latgaliešu folkloras teksti un Mūsdienu latgaliešu tekstu korpus (MuLa)¹⁶. Raksta autore līdz šim ir veikusi pētījumus par etnonīmu un lingvonīmu kontekstuālo semantiku latgaliešu folklorā, šo pētījumu rezultāti jau ir atspoguļoti vairākās publikācijās¹⁷, tāpēc šajā rakstā sniegts tikai apkopojošs pārskats par to, kādi priekšstati par poļu valodu pausti latgaliešu folklorā. Priekšstatu par poļu valodu at-

¹⁵ R. D. Preston, *Methods in (applied) folk linguistics. Getting into the minds of the folk*. In: A. Wilton, M. Stegu (eds.), *Applied Folk Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia 2011, 16-34. lpp.

¹⁶ Rēzeknes Augstskola, *Mūsdienu latgaliešu tekstu korpus*. 2013. http://hipilatlit.ru.lv/products/mula_info.html

¹⁷ A. Kļavinska, *Etnonīma pūli / poļaki semantika latgaliešu folklorā*, „Baltu filoloģija“, XXI (1), Rīga 2012, 37-48. lpp.; A. Kļavinska, *The Codes of Variuos Languages in the Texts of Latgalian Folk Songs. Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. T.21. Šiauliai 2015., 270-277.lpp.; A. Kļavinska, *Lingvonīmi latgaliešu folklorā*, „Valoda 2014. Valoda dažādu kultūru kontekstā“, Zinātnisko rakstu krājums XXIV, Daugavpils 2014, 324-333.lpp.

ainojums konstatēts galvenokārt tautasdziesmās, nostāstos un anekdotēs (sk. avotu sarakstu). Savukārt MuLa ir līdzsvarots (valodas avoti ir iekļauti noteiktās proporcijās atbilstoši latgaliešu rakstu valodas lietojuma specifikai) specializēts korpuss – to veido Latvijā laika posmā no 1988. līdz 2012. gadam latgaliešu rakstu valodā publicēti drukāti un elektroniski teksti. Korpusa apjoms ir ~1 miljons vārdlietojumu, tas reprezentē trīs tekstu veidus: literāros tekstus (daiļliteratūra, dokumentālā literatūra u. c.), tehniski speciālos tekstus (zinātniskie, populārzinātniskie, lietišķie teksti u. c.) un informatīvos tekstus (publicistika, ziņas u. c.), tekstiem ir pievienoti bibliogrāfiskie metadati. Šajā pētījumā, lai noskaidrotu nezinātniskus priekšstatus par poļu valodu, apzināti netika izmantoti zinātniskie un populārzinātniskie teksti.

Operatīvās pieejas īstenotas, intervējot 22 dažāda vecuma un dzimuma respondentus. Intervijas notika latgaliešu un latviešu valodā. Interviju mērķis bija noskaidrot respondentu viedokli par poļu valodas izplatības ģeogrāfiskajām robežām un lietojuma sfērām, priekšstatus par poļu valodas fonētiku un leksiku, lingvistisko attieksmi pret poļu valodu.

Priekšstati par poļu valodu latgaliešu folklorā

Latgaliešu folkloras teksti ir vērtīgs valodas izpētes avots un raksturo Latgali kā dažādu etnisko kopienu un dažādu valodu krustpunktu. Folkloras tekstos poļu valodas apzīmēšanai konstatētas šādas nominālas un verbālas vārdkopas: *pūļu volūda*; *pa poļskam* /*pa poļski* / *pa poliskam* [runuot, dzīduot].

Visvairāk norāžu par poļu valodu konstatēts tautasdziesmās. Lingvistiskais aspekts atklāts galvenokārt precību tematikas dziesmās, kur polis tēlots gan kā vēlams, gan arī kā nevēlams precinieks. Piemēram, dziedāšana poļu valodā norāda uz vēlmi kļūt par poļa sievu:

Pa poļiskam es dzīduoju,
Pa poļiskam gavilēju,
Iz poļakim aizleiguoja
Muns vizuļu vainuceņš. (LFK 2007, 1249)

Sastopamas arī dziesmas, kurās poļu precinieks tiek atraidīts, jo runā svešā valodā un, iespējams, šķiet pārlietu temperamentīgs:

Antra Kļavinska, *Nienaukove pogrādy na język polski w łatgalii*

Pi poļaka es naišu,
Ni īs muna mōsa,
Poļakam(i) taida runa:
Tu dušenka muna! (LFK 740,8397).

Latgaliešu tautasdziesmu teksts var konstatēt arī citu valodu (lietuviešu, poļu, krievu, baltkrievu) kodu (galvenokārt leksisko) klātbūtni, to ir veicinājuši gan etnolingvistiskā situācija, gan tautasdziesmu žanra specifika, proti, polihronisms un sižetu migrēšana¹⁸. Valodas koda maiņa lielākoties ir apzināta darbība, lai radītu humoristisku efektu. Priekšstati par poļu valodu (Latgales poļu dialektu) ir pausti, piemēram, tautasdziesmā, kas pierakstīta Daugavpils apriņķa Dagdas pagastā 1936. gadā:

Kristamāmeņ, dzjadzuliņ,
Kaipa poļsku (PL *po polsku* 'poliski') *havaric* (? BEL *гаварыць* 'runāt')!
čuda čuda, dzīva dzīva (PL *cudo, dziwo* 'brīnums')
Ja pa poļsku (PL *ja po polsku* 'es poliski') *havarila* (? BEL *гаварыла* 'runāju'):
Sivyi koņ, jasna griva (PL *siwy koń, jasna grzywa* 'sirms zirgs, gaišas krēpes'),
Pakausteiti kumeliņi. (LTDz 56050, 78)

Šajā piemērā atspoguļota tāda Latgales poļu dialekta leksika, kādu, iespējams, ir saklausījuši latgalieši. Piemēram, poļu literārās valodas leksēma *mówić* 'runāt' ir aizstāta ar baltkrievu *гаварыць* 'runāt' vai arī prepozīcijas *po [poļsku]* vietā lietots latviešu valodas prievārds *pa [poļsku]* – tas pamatojams ar Latgales poļu sarunvalodas īpatnībām¹⁹.

Savukārt poļu valodas fonētiskā veidola uztvere metaforiski atveidota tautas mīklā, kur atspoguļoti poļu valodai raksturīgie šņāceņi:

Sebežis luoceits ar tārauda bikšom par zemi staigoj, pa poļskam runoj. (Orkls, ka troupej iz akmiņa, soka „žž, šss”) (LFK 1940, 6452).

¹⁸ Plašāk sk. A. Kļavinska, The Codes of Variuos Languages in the Texts of Latgalian Folk Songs. *Acta Humanitrica Universitatis Saulensis*. T.21. Šiauliai 2015, 270-277.lpp.

¹⁹ K. Kuņicka, Internal differentiation of the Polish language spoken in Latgale: from an idiolect to the dialect. In: *Komparatīvistikas almanahs* Nr. 4 (33). *Cilvēks valodā: etnolingvistika, lingvistiskā pasaules aina*, Daugavpils 2014, 135–136.lpp.

Nostāstos un anekdotēs atklāta vietējo poļu lingvistiskā attieksme pret latviešu valodu un komiski pārpratumi poļu un latgaliešu komunikācijā:

Pūli Latgolā styngrī turējōs pi sovas volūdas un nasaceņa īsamōceit latvyski (...). Kaidš poļaks reikōjis tolku un lyudzis paleigā ari latvīšus. (...) Sādynōdoma kaidu tolcoņu pi golda, saimineica sacejuse: “Matis, Matis, sed zam golda i ed putri ar siļci!” Mateiss syudzējīs: vysī ļauds kai ļauds – pi golda, bet šys kai suņs zam golda! (LF 1968 : 46).

Pārpratuma iemesls – prievārda nepareizs lietojums. Iespējams, prepozīcija *zam* ‘zem’ polietei asociējās ar poļu valodas *za* ‘aiz’, savukārt latgalietis jūtas aizvainots, jo viņu aicina sēdēt nevis pie galda, bet zem tā.

Nostāstos un anekdotēs sastopami reliģisko rituālu, lūgšanu piemēri, kas liecina, ka reliģiskā sfēra (piederība katoļu baznīcai) ir nozīmīga poļu valodas funkcionalitātei Latgalē:

Pūli reiz nasuši nabašņiku uz kopim, dzīdōdami Vysu Svātūs litaneju. Pa prišku gōjis dzīdōšonas vadeitōjs, pīsaukdams svātūs vōrdus, uz kū gōjīņa daleibņiki atdzīdōjuši “Mold sie za jegō (lyudzīs par jū)”. (...) “Pani, dyra v mostu (caurums tyltā)”. Bēriniki bez līkas īsaklauseišonōs, kū jys soka, tikai atdzīdōjuši: “Mold sie za jegō”. (LF 1968 : 332)

Priekšstati par poļu valodu mūsdienu latgaliešu tekstos

MuLa tekstu korpusā, kur ievietoti lielākoties rediģēti latgaliešu rakstu valodas teksti, poļu valodas nosaukšanai lietoti šādi apzīmējumi: *pūļu volūda* (44 vārdlietojumi), *pūliski [runuot]* (14 vārdlietojumi), *pa pūliskam [runuot]* (viens vārdlietojums). Kā minēts, šajā pētījumā apzināti tiek ignorētas kolokācijas, kas sastopamas zinātniskos un populārzinātniskos tekstos – tajos lielākoties skaidrota dažādu latgaliešu valodā lietotu leksēmu etimoloģija, salīdzinot ar poļu valodas leksiku.

Analizētajā materiālā poļu valoda pieminēta galvenokārt daiļliteratūras un publicistikas tekstos, kur rodamas norādes uz poļu valodas funkcionalitāti gan vēsturiskā aspektā, gan mūsdienās.

Piemēram, vēsturiskā apcerē par latgaliešu pirmās atmodas darbinieku, katoļu garīdznieku, literātu, izglītības darbinieku Nikodemu Rancānu 19. gs.

Antra Kļavinska, *Nienaukowe poglądy na język polski w Łatgalii*

beigās poļu valoda līdzās krievu valodai ir atainota kā turīgāko Latgales ļaužu saziņas valoda:

Rancāna lelōkō bāda beja tei, ka jys par moz beja runōjis dzymtū mēli. Ivanovas muižā, kai rentnīka dāls, jys ar kolpu bārnim runōja krīviski un pūliski (MuLa 1231).

Latgaliešu topošās inteliģences vėlme 19. gs. beigās izrauties no zemnieku kārtas ar poļu vai krievu valodas palīdzību ironiski tēlota arī Ontona Stankeviča lugā „Ar taisneibas spuornim”:

Vysa myusu intelligence, kurs cik teik nu palākys sveitys uorā, tiuleņ puormat kiulīni, i verīs – „krīvs” voi „poļaks” gotovs. (..) I dažs pa pūliskam runoj cik gleiši, ka eistam pūļam klausūtīs vādars var aizsuopēt (MuLa 914).

Savukārt 20. gadsimta otrās puses situācija raksturota atmiņu tēlojumā:

Pyrms Jōņa tymā mōjas golā dzeivōja vīna pūļu pane. (..) Jōņa rodus es sveicynoju latvyski, a pūļu pani – tikai pūliski (MuLa 1168).

Mūsdienu elektroniskajos avotos atrodamajos tekstos, piemēram, ceļojuma aprakstā, poļu valodas funkcionēšanas ģeogrāfija vairs netiek saistīta ar Latgali, bet gan tikai ar Poliju:

Garum īt poļaks i suoc ar myusim runuot. Tik viņ saprūtu, ka jis brauc iz Varšavu i ir gotovs myusus pajimt. Runoj i runoj, i tikai līkūt sūmys багажніkā maņ beidzūt ir īspieja pavaicuot, voi jis narunoj krīvu / angļu / vuocu volūdā. Drupeit runoj angliski i krīviski, bet pa ceļam vysleidza puorsvorā dzierdu pūļu volūdu. Bet sasaprast varam (MuLa 7).

Savukārt publicistikas tekstos vērojamas atsevišķas poļu valodas funkcionēšanas sfēras 21. gs. sākumā. Pirmkārt, dievkalpojumi poļu valodā:

JEZUS SIRDS KATEDRALĒ Sv. Mise 7.00; 10.00, (11.00 – Krystaceļš); 16.00 (skūlānim); 17.00 – Krystaceļš un 18.00 -Sv. Mise pūļu volūdā. (MuLa 854)

Otrkārt, plašsaziņas līdzekļi:

Catūrtdiņ, janvara 29 d., Nacionaluo radejis i televizejis padūme izaver V. Labinskuo lyugumu puormeit radejis koņcepceju, byutyskai palelynojūt mozuokumvolūdu dali. V. Labinskais inpormej, ka radeja raideis vaira i pa krīviskam, i pa poliskam, i pa lītoviskam. Padūme jam nūtyc i lyugumu apmīrynoj. (MuLa 884)

Interviju dati

Tā kā pētījuma mērķis ir atklāt Latgales latviešu (latgaliešu) priekšstatus par poļu valodu, respondentu izvēles nosacījumi bija: dažāda vecuma un dzimuma Latgales iedzīvotāji, latvieši, kas runā latgaliešu vai latviešu valodā un prot identificēt poļu valodu citu valodu vidū. 2019. gada aprīlī mutvārdu intervijās piedalījās 22 respondentino Balvu, Daugavpils, Preiļu un Rēzeknes novada un Rēzeknes pilsētas (8 vīrieši un 14 sievietes vecumā no 17 līdz 96 gadiem). Respondenti paši izvēlējās intervijas valodu (latgaliešu vai latviešu). Respondentu vecuma, dzimuma un valodas izvēles distribūciju sk. 2. tabulā.

2. tabula. Respondenti pēc vecuma, dzimuma un intervijas valodas izvēles

Dzimums	Vecums, valoda	17 – 37	38 – 50	51 – 70	71 – 96
Sievietes (14)	LV	2	3	1	-
	LTG	1	2	3	2
Vīrieši (8)	LV	1	1	-	-
	LTG	1	3	2	-

Nelielais respondentu skaits ļauj sniegt tikai aptuvenu ieskatu mūsdienu Latgales iedzīvotāju priekšstatos, padziļinātam pētījumam būtu nepieciešams aptaujāt plašāku respondentu loku. Tika intervēti tikai tie respondenti, kas sarunas sākumā atzina, ka ir dzirdējuši poļu valodu un var to identificēt citu valodu vidū. Respondentiem tika uzdoti trīs jautājumi: 1) kur un kādos apstākļos Jūs esat dzirdējis / -usi poļu valodu; 2) vai pats / pati pārvaldāt poļu valodu, varbūt zināt atsevišķas frāzes / vārdus; 3) kā Jūs raksturotu poļu valodu?

Poļu valodas nominēšanai respondenti lietoja apzīmējumus *pūļu volūda*, (*pa*) *pūliski*, *pa pūliskam* [runuot] (latgaliešu valodā) un *poļu valoda*, *poliski* [runāt] (latviešu valodā).

Respondentu atbildēs uz pirmo jautājumu tiek pausti priekšstati par poļu valodas lietojuma ģeogrāfiju un funkcionēšanas sfērām:

- 1) poliski ir runājuši vecāki poļu izcelsmes ģimenes locekļi (Latgalē): *Muna baba bija latvīte, bet ar pūļu saknem, jei dzīduoja pūļu svātuos dzīsmis* (sieviete, 39, Rēzekne); *Muna baba Paulina beja pūlīte, jei ar sovīm rodim runova pūliski* (sieviete, 66, Preiļu nov.);
- 2) poliski runā kaimiņi (Latgalē): *Pirmoreiz saskāros ar poļu valodu, dzīvojot komunālajā dzīvoklī, blakus dzīvoklī bija poļu ģimenīte. Koplietošanas telpās spēlējos ar kaimiņu bērniem* (sieviete, 55, Rēzekne); *Man kaimiņš ir polis, viņš dažreiz parunā poliski* (vīrietis, 45, Daugavpils nov.);
- 3) mūsdienās poļu valoda Latgalē funkcionē makrovidē: katoļu baznīcā, skolā, poļu kultūras biedrībā: *Poļu valodu esmu dzirdējusi sarkanajā baznīcā* [Rēzeknes Vissvētākās Jēzus Sirds Romas katoļu katedrālē], *tur ir dievkalpojumi poliski, Rēzeknē ir poļu biedrība, koris, dažreiz var dzirdēt, ka bērni no poļu skolas runā poliski. Vēl esmu dzirdējusi Aglonā svētceļniekus, kas runā poliski* (sieviete, 42, Rēzekne), *poļu valodu esmu dzirdējusi skolā stundas laikā, kad skolotāja tulkoja tekstu no poļu valodas* (sieviete, 17, Rēzekne); *poļu valodu dzirdēju zaļumballes laikā, sarunvalodas līmenī* (sieviete, 17, Balvu nov.);
- 4) dažādu paaudžu respondenti norāda, ka Latgalē poļu valodu nav dzirdējuši, kas rosina izteikt pieņēmumu, ka poļu kopienām Latgalē ir lokāls raksturs, proti, ir teritorijas, kur poļu valodas runātāju ir maz vai vispār nav: *Es pūļu volūdu asu dzierdiejis tik televīzijā, internetā, Īrejā i Pūlejā, ite - nā* (vīrietis, 36, Rēzeknes nov.). *Bocmana sīva Klavdzeite beja nu Poļščys, atbrauce ite struoduot kolhozā. Jei dreiži suoka runuot latgaliski, pa pūliski ite nivīns narunuoja* (sieviete, 96, Rēzeknes nov.);
- 5) jaunākās paaudzes respondentu atbildēs dominē priekšstats, ka mūdienās poļu valodu var dzirdēt tikai Polijā un plašsaziņas līdzekļos: *dzierdieju pa TV, internetā dzīsmys pūliski* (vīrietis, 19, Daugavpils nov.), *poļu valodu esmu dzirdējusi Polijā un televīzijā, esmu skatījusies filmu poļu valodā* (sieviete, 17, Rēzeknes nov.).

Atbildēs uz jautājumu par poļu valodas prasmi neviens no respondentiem neatzina, ka pārvalda poļu valodu, taču vairāki pieminēja, ka zina dažus vārdus,

frāzes: *Kad Daugavpilī vidusskolā mācījos, mums bija tāda sadraudzības skola Polijā. Kad viņi pie mums atbrauca, skolotāja lika ar viņiem sveicināties – dzeņ dobrij* (sieviete, 40, Daugavpils nov.). *Pati nerunāju, bet dziedāju poļu dziesmas korī „Jutrzneka”* (sieviete, 42, Rēzekne). *Man ir poļu pļaujmašīna – košarka rotacijna, arī lamuvārdu zinu – kurva* [smejas] (vīrietis, 45, Daugavpils nov.).

Vienā no atbildēm tika pausta nožēla, ka nebija iespējas mācīties valodu no vecmammās: (...) *a dzeds beja taidš priduryšnais, jai* [babai] *naļuove runuot pūliski. Ka sabrauce juos rodi i pi golda suoka runuot* [pūliski], *jis nūlyka lizeiku i guoja paceli nu golda. I mozbārnim naļuove vuiceit. Es tik pomneju dažus vuordus: cukerka, dobže, dzeņkuje* [sieviete, 66, Preiļu nov.].

Poļu valodas raksturojumā galvenokārt tiek atklāti respondentu priekšstati par to, vai valoda ir / nav saprotama, kā arī tiek nosauktas valodas, kurām, pēc respondentu uzskatiem, poļu valoda ir radniecīga (nosauktas galvenokārt slāvu valodas, pieminēts, ka daži vārdi ir līdzīgi latgaliešu valodā). Dominē pozitīva lingvistiskā attieksme un viedoklis, ka poļu valoda ir saprotama: *Normāla, var saprast. Līdzīga ukraiņu, baltkrievu un krievu valodai* (vīrietis, 45, Daugavpils nov.). *Drusku var saprast, līdzīga krievu un citām slāvu valodām* (sieviete, 40, Daugavpils nov.). *Bet saprast var, kai pūliski runoj. Maņ redzīs – leidzeiga čehu volūdai* (sieviete, 66, Preiļu nov.). *Interesanta valoda, mazliet asociējas ar krievu valodu un latgaļu valodu* (sieviete, 17, Rēzekne). Tikai vienā atbildē pausts uzskats, ka poļu valoda nav saprotama: *Īpaši ne ar ko neizceļas. Poļi runā diezgan ātri, neko nevar saprast* (sieviete, 17, Rēzekne).

Vienā no atbildēm pausts priekšstats par poļu valodas fonētisko veidolu: *Nu, tei taida pšeku volūda, jūs tai i sauc par pšekim. Saprast var, ka zyna krīvu volūdu* (vīrietis, 45, Rēzeknes nov.). Savukārt citā atbildē atklāta saziņas pieredze ar poļiem: *Viņiem* [poļiem] *ir lielas nācijas apziņa. Mums ir sadarbības partneri Polijā, viņi e-pastus sūta tikai poļu valodā, domā, ka visiem jāsaprot* (sieviete, 52, Rēzekne).

Kopsavilkums

Folkloras, daiļliteratūras un publicistikas teksti, kā arī interviju dati apliecina poļu valodas ilglaicīgu klātbūtni Latgales teritorijā. Latgales latviešu saskarsme ar poļiem un poļu valodu konstatēta gan makrovidē (katoļu baznīca,

izglītība, sabiedriski pasākumi, poļu kultūras biedrības aktivitātes), gan mikrovidē (saziņa ar kaimiņiem, poļu izcelsmes radniekiem).

Folkloras tekstos, kas atspoguļo senāku lingvistisko sakaru slāni, izpratnē par poļu valodu spilgtāk izpaužas opozīcija “mēs – viņi” (sociālā nevienlīdzība, atšķirīgs latviešu un poļu valodas prestižs). Daiļliteratūra spilgtāk atklāj 19. gs. beigu – 20. gs. sākuma kontekstu: latgaliešiem poļu valodas prasme no vienas puses ir devusi iespējas izglītoties, “izrauties” no zemnieku kārtas, bet no otras puses radījusi draudus savai latgaliskajai identitātei. Savukārt publicistikā un intervijās tiek atklātas poļu valodas funkcionēšanas sfēras mūsdienās, kā arī tās “izzušanas” tendences. Valodas raksturojumā tiek izmantots salīdzinājums ar citām zināmajām (galvenokārt slāvu) valodām, pausta gan pozitīva, gan negatīva lingvistiskā attieksme.

Avoti / Sources

MuLa – *Mūsdienu latgaliešu tekstu korpus*. Rēzeknes Augstskola, 2013.

Pieejams: http://hipilatlit.ru.lv/lv/products/mula_info.html [01.08.2019]

LF – *Latgaļu folklor*. 1 : tautas jūki, meikles, parunas = The Latgalian Folklore = Die Latgalische Folklore. red.Trūps J.,; Latgaļu pētniecības institūts. München: Latgaļu izdevniecība, 1968, lpp.589.

LFK – Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta

Latviešu folkloras krātuves materiāli. Pieejams: <http://garamantas.lv/> [14.05.2019]

LTDz – *Latviešu tautas dziesmas* = *Chansons populaires lettonnes*. red. Švābe A., Straubergs K., Hauzenberga-Šturma E., Kopenhāgena: Imanta, 1952-1956, t. 12.

Pieejams: <http://latviandainas.lib.virginia.edu> [14.05.2018]

Bibliografia

Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes statistikas datubāze. CSP. 2019.

Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html> [10.03.2019]

- Jēkabsons Ē., *Poļi Latvijā: [vēsture, kultūra, izglītība, sabiedriskās organizācijas]. Mazākumtautības Latvijā : vēsture un tagadne.* (sast.) Dribins D., Rīga: [LU Filozofijas un socioloģijas inst.], 2007, lpp. 162.-189.
- Kļavinska A., *Etnonīma pūli / poļaki semantika latgaliešu folklorā. Baltu filoloģija: baltu valodniecības žurnāls.* Rīga: LU Akadēmiskais apg., 2012, t. XXI, (1) laid. lpp. 37-48.
- Kļavinska A., *Poļaki. Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca: 2 sējumos = Лингвотерриториальный словарь Латгалии: в 2 томах = Latgolyslingvoteritorialuovuordineica: 2 siejumūs = Lingvoterritorialdictionary of Latgale: 2 volumes.* red. Šuplinska I., Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2012, t. 2., lpp. 570-572.
- Kļavinska A., *Lingvonīmi latgaliešu folklorā. Valoda - 2014. Valoda dažādu kultūru kontekstā: zinātnisko rakstu krājums.* Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds "Saule", 2014, nr 24, lpp. 324-333.
- Kļavinska A., *The Codes of Variuos Languages in the Texts of Latgalian Folk Songs.* „Acta Humanitarica Universitatis Saulensis” 2015, t.21, lpp. 270-277.
- Pieejams: http://www.su.lt/images/leidiniai/Acta/Acta_21/21_Klavinska.pdf [14.06.2019]
- Kuņicka K., *Internal differentiation of the Polish languages spoken in Latgale: from an idiolect to the dialect. Komparatīvistikas almanahs. Cilvēks valodā: etnolingvistika, lingvistiskā pasaules aina.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2014, nr 4 (33), lpp. 128-141.
- Kuņicka K., *Latgales poļu valoda kā poļu valodas periferiālais dialekts: paaudžu atšķirību aspekts: promocijas darbs.* Daugavpils Universitāte. [Humanitāro un sociālo zinātņu institūts]. Daugavpils, 2016, lpp.193. Pieejams: https://du.lv/wp-content/uploads/2017/01/Kunicka_promocijas_darbs_SAVE.pdf [04.07.2019].
- Lazdiņa S., *“A kuo tu vari izskaidruot volūdu?” Folklingvistika jeb nevalodnieku devums valodniecībā. Baltu filoloģija: baltu valodniecības žurnāls.* Rīga: LU Akadēmiskais apg., 2014, t. XXIII, (2) laid. lpp. 51-74.
- Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti = Languages in Eastern Latvia: data and results of survey: Via Latgalica humanitāro zinātņu žurnāla pielikums = Supplement to Journal of the Humanities.* red. Šuplinska I., Lazdiņa S., Rēzekne: Rēzeknes augstskola, 2009, lpp. 466.
- Maldups A., *Aprīņu un pagastu apraksti.* Rīga: [Valsts statistiskā pārvalde], 1937, lpp. 592.

Antra Kļavinska, *Nienaukove pogrādy na język polski w Łatgalii*

Miņins A., *Latgale un latgalieši: mīts un vēsturiskā realitāte: [par latgaliešu etniskās identitātes veidošanos: referāts 3.starptautiskajā latgalistikaskonf. „Volūduekologeja Baļtejis jiurysregionā: regionalu osvolūdys globalizacejis laikūs” Greifsvaldē (Vācija)]*. Via Latgalica Latgalistikys kongresu materiali, Nr.3: Volūduekologeja Baļtejis jiurysregionā: regionalu osvolū dysglobalizacejis laikūs, 2011, lpp. 175.-197.

<http://dom.lndb.lv/data/obj/318740.html>

Preston R. D., *Methods in (applied) folk linguistics. Getting into the mind of the folk*. Applied Folk Linguistics: AILA Review. Ed. A. Wilton, M. Stegu. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Co, 2011, t. 24, lpp. 15-39.

Zeile P., *Latgales kultūras vēsture: no akmens laikmeta līdz mūsdienām*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2006, lpp. 746.